

ZHRNUTIE

Život v organizovanej spoločnosti, akou je štát, je neoddeliteľnou súčasťou života väčšiny z nás. Nevyhnutne preto od istého momentu zaujímame rolu občana, člena spoločenstva s mnohými právami a povinnosťami. Uvedomelý občan tie svoje pozná a na ich plnenie využíva občianske zručnosti nadobudnuté teoreticky i skúsenostne, čím prispieva k budovaniu demokracie a zdravých vzťahov v spoločnosti. Občianske vzdelávanie je komplexný nástroj, ktorý má spomedzi všetkých foriem vzdelávania najlepšiu šancu pripraviť žiakov na život. Napriek tomu sa však zdá, že je slovenskou spoločnosťou nedocenené a v rámci verejného vzdelávacieho systému zanedbané. Aktéri občianskeho vzdelávania, akými sú učitelia, mimovládne neziskové organizácie či samotní žiaci, identifikujú množstvo nedostatkov v rámci metodologickej i materiálnej podpory, pomenúvajú systémové prekážky a negatívne hodnotia vzťahy medzi vzdelávacím sektorom a verejnosťou, kľúčové na upevnenie postavenia občianskeho vzdelávania na školách. Inštitút pre aktívne občianstvo v spolupráci s Radou mládeže Slovenska tieto podnety zbieral v sérii workshopov a dotazníkov cielených na rôznych aktérov občianskeho vzdelávania. Zistenia interpretované v tomto reporte následne premietne do novej podoby Iniciatívy za občianske vzdelávanie, komplexnej platformy na podporu a skvalitnenie občianskeho vzdelávania na Slovensku.

Kľúčové slová: občianske vzdelávanie, Iniciatíva za občianske vzdelávanie, nástroje vzdelávania, vzdelávacia politika, metodológia, odporúčania

EXECUTIVE SUMMARY

Belonging to the kind of organised society states generally are is an inseparable part of life for most of us. It is, therefore, inevitable that we take on the roles of citizens—and the many rights and responsibilities that follow. Conscious citizens know theirs and fulfil them using both theoretical and practical civic skills, thereby helping to preserve democracy and healthy societal relations. Civic education is a complex tool, best suited to prepare students for life when compared to other education tools. Still, it seems that it is underappreciated by the general public and neglected by the public education system in Slovakia. Those who partake in civic education, e.g. teachers, non-governmental organisations, or students themselves, identify many methodological and material insufficiencies, call out systemic obstacles and express negative perceptions of the relations among education policymakers and the general public. The Institute for Active Citizenship in collaboration with the Youth Council of Slovakia organised a series of workshops and surveys to collect opinions from different partakers in civic education. The findings interpreted in this report will then be transformed to a blueprint for the Initiative for Civic Education, a complex platform designed to support and enhance the quality of civic education in Slovakia.

Keywords: civic education, Initiative for Civic Education, education tools, education policy, methodology, recommendations

ÚVOD

Inštitút pre aktívne občianstvo (IPA0) v spolupráci s Radou mládeže Slovenska (RmS) zorganizoval v mesiacoch november a december 2020 sériu neformálnych diskusných online workshopov, v rámci ktorých s účastníkmi hovoril o aktuálnej podobe občianskeho vzdelávania, resp. občianskeho vzdelávania a občianskej a hodnotovej výchovy, na Slovensku, možných spôsoboch budovania občianskych kompetencií žiakov a študentov a potrebách i prekážkach, s ktorými sa ľudia pracujúci v oblasti občianskeho vzdelávania denne stretávajú. Inštitút diskutoval s účastníkmi rozdelenými do skupín na základe ich vzťahu k občianskemu vzdelávaniu: učitelia, vedenie škôl, žiaci, koordinátori práce s mládežou, samosprávy a štátne inštitúcie, mimovládne neziskové organizácie, medzinárodná komunita a široká verejnosť. Zozbierané podnety a cenné nápady následne plánuje premietnuť do novej podoby Iniciatívy za občianske vzdelávanie – celoslovenskej siete, ktorej úlohou je prepájať a podporovať všetkých aktérov občianskeho vzdelávania, a zároveň prispievať k jeho skvalitňovaniu. Iniciatíva za občianske vzdelávanie vznikla v roku v roku 2018 ako skupina 13 mimovládnych organizácií angažujúcich sa v oblasti občianskeho vzdelávania. Jej cieľom je poskytnúť online i offline priestor na vzájomnú komunikáciu, vytváranie partnerstiev a zdieľanie príkladov dobrej praxe medzi jednotlivými aktérmi a zároveň ich komunikáciu facilitovať tak, aby medzi nimi bola vznikla čo najväčšia súčinnosť pre dosahovanie systémového dopadu a zlepšenia. Iniciatíva za občianske vzdelávanie kladie špeciálny dôraz na individuálne potreby jednotlivých aktérov. Organizácia workshopov a rozposlanie dotazníka s otázkami zameranými práve na osobné potreby jednotlivcov mali za cieľ zmapovať individuálne postoje a na ich základe formulovať odporúčania k nastaveniu, ktoré má šancu adresovať čo najširšie spektrum výziev v rámci občianskeho vzdelávania na Slovensku.

Pozn.: Keď hovoríme o žiakovi či študentovi máme na mysli žiaka aj žiačku, resp. študenta a študentku. Keď hovoríme o respondentovi alebo účastníkovi, myslíme na respondentov aj respondentky, resp. účastníkov a účastníčky. Rovnako členov a členky občianskych iniciatív či mládežníckych organizácií súhrnne nazývame členmi a pod. Rodová rovnosť aj rovnosť príležitostí vo všetkých ich podobách sú naším najhlbším presvedčením, pre účely dokumentu však iba pre zjednodušenie textu používame spoločné zaužívané oslovenie.

DÔLEŽITOSŤ OBČIANSKÉHO VZDELÁVANIA

Pre väčšinu z nás je život v spoločnosti životným *statusom quo*. Vyznať sa v ňom a navigovať cezeň vyžaduje porozumieť fungovaniu spoločnosti a vedieť vysvetliť javy, ktoré nás deň čo deň ovplyvňujú. Na kvalitný a plnohodnotný život v rozvinutej spoločnosti, ako aj na jej vedenie, je dôležité porozumieť súvislostiam medzi niekoľkými vedomostnými oblasťami: politika, ekonómia, právo, sociológia, psychológia a filozofia, alebo občianske vzdelanie rozmenené na drobné. Poznať politické dynamiky znamená rozumieť organizácii štátu a voliť informovane so

zreteľom na osobné a spoločenské potreby. Znalosť ekonomických vzťahov zasa umožňuje pochopiť rozhodnutia jednotlivcov, firiem aj štátu, a pomáha vysvetliť behaviorálne trendy, ktoré vznikajú v dôsledku chudoby či finančných problémov. Základné poznatky z práva sú nevyhnutnými na poznanie práv a povinností každého z nás, kým sociológia vysvetľuje naše, často komplikované, medziľudské vzťahy. K ich porozumeniu prispievajú i vedomosti zo psychológie a filozofie, vied o ľudskom vnútri, myslení a poznaní ako takom. Mnoho zo Slovákov a Sloveniek však nevidí v štúdiu vied o spoločnosti zmysel. Jeden z dôvodov, pre ktoré v úvodnej časti tohto reportu vyzdvihujeme dôležitosť občianskeho vzdelávania, je teda jeho systematické a spoločenské nedocenenie. Toto nedocenenie vnímajú predovšetkým tí, ktorých sa občianske vzdelávanie priamo týka, profesne či osobne. Tí istí ľudia zároveň rozumejú jeho dôležitosť a pozitívnym vplyvom na individuálnej aj profesijnej úrovni.

Sú rôzne dôvody, pre ktoré sa občianske vzdelávanie dá považovať za viac či menej dôležité. Z rozhovorov, ktoré sme koncom minulého roka viedli so zástupcami rôznych aktérov občianskeho vzdelávania, vyplýva, že mnoho z nich vníma dôležitosť občianskeho vzdelávania v jeho úlohe pripraviť mladých ľudí na život. Skutočný, každodenný a občiansky: taký, ktorý na jednej strane vyžaduje vedomosť o občianskych právach a povinnostiach, a na strane druhej zas občianske zručnosti, akými sú podanie daňového priznania, správny spôsob interakcie s orgánmi verejnej správy či slušná komunikácia so spoluobčanmi. Napriek nutnosti poznať a ovládať praktickú stránku života v organizovanej spoločnosti, akou je štát, občianske vzdelávanie má potenciál pokryť omnoho viac než len výchovný aspekt toho, čo znamená byť občanom. Jeho dôležitosť rovnako spočíva v prínose do aktuálnych regionálnych aj globálnych tém širokého spektra, od ekonomie a politiky cez každodenné etické či kultúrne výzvy až po environmentálnu problematiku. Občianske vzdelávanie je teda dôležité práve preto, že zvyšuje povedomie o týchto a mnohých iných témach a sprístupňuje ich žiakom a študentom. Tí tak dostávajú možnosť diskutovať, učia sa prejavovať vlastný názor a konštruktívne zvládať komunikačné výzvy, ktoré prichádzajú v konfrontácii s inými názormi spolužiakov.

Vedenie k diskusii už na základných školách je dôležitým krokom v učení k slušnosti, otvorenosti a tolerancii druhých. Tie spoločne slúžia ako dobrá prevencia extrémizmu: fenoménu, ktorého prejavy sa v posledných rokoch čoraz viac hlásia z radov žiakov a študentov. Prezentovaním rôznych perspektív a podporou otvoreného prístupu k tým, s ktorými zdanlivo nemáme veľa spoločného, dokáže občianske vzdelávanie tieto trendy zmierniť. Učitelia občianskej náuky či odborníci na občianske vzdelávanie majú v práci s mládežou k dispozícii nástroje spoločenskej dôležitosťi, prostredníctvom ktorých sa môžu usilovať o posilnenie demokracie. Demokracia vo svojom základe stojí na uvedomelom občianovi. Mnohí preto vnímajú dôležitosť občianskeho vzdelávania v jeho prínose do života mladých, ktorý sa stáva stále rýchlejší, informatizovanejší a ťažšie navigovateľný. Analytické a kritické myslenie, teda zručnosti, ku ktorým občianske vzdelávanie vedie, sú kľúčové na filtrovanie množstva informácií, odhadnutie možných hrozieb z médií a rozpoznanie hoaxov, konšpirácií či fake news.

Občianske vzdelávanie, to je nástroj ktorý školám umožňuje prepojiť teoretické poznatky z ekonómie, politiky, práva, sociológie, psychológie a filozofie so skutočným životom na individuálnej aj spoločenskej úrovni: na individuálnej učí súcit, tolerancii a schopnosti porozumieť druhým, na tej spoločenskej zas pomáha porozumieť aktuálnym spoločenským témam v kontexte. Obe roviny tak prispievajú k nadobudnutiu schopnosti porozumieť, ako do seba veci okolo nás zapadajú, a k budovaniu mieru.

Občianske vzdelávanie pripravuje mladých ľudí na život v demokratickej spoločnosti. →
Prínos v zvyšovaní povedomia o aktuálnych globálnych aj regionálnych témach. →
Umožňuje diskutovať a vedie k prevencii extrémizmu. → Občianske vzdelávanie je dôležitým nástrojom demokracie.

STAV OBČIANSKEHO VZDELÁVANIA VAŠIMI OČAMI

V tejto časti reportu nájdete výsledky rozhovorov o stave občianskeho vzdelávania na Slovensku so zástupcami ôsmich skupín s rozličným vzťahom a prístupom k občianskemu vzdelávaniu: učitelia, vedenie škôl, žiaci, koordinátori práce s mládežou, samosprávy a štátne inštitúcie, mimovládne neziskové organizácie, medzinárodná komunita a široká verejnosť.

UČITELIA

Občianska dáva žiakom tú správnu optiku

Občanmi sme 365 dní v roku a žiakov na túto úlohu možno najlepšie pripraviť prostredníctvom občianskeho vzdelávania. To by sa však nemalo obmedziť len na predmet občianskej náuky, dôležité je tematické zjednotenie učiva z rôznych oblastí a pevná medzipredmetová spolupráca. V súčasnosti sa však podľa učiteľov medzipredmetové vzťahy uplatňujú len zriedka, absentuje etický aspekt a pomer vedomostí a praktických zručností nekorešponduje so súčasnými požiadavkami na mladého občana. Z formálneho hľadiska sa mnoho učiteľov občianskej náuky sťažuje na nahustené osnovy a príliš slabú hodinovú dotáciu.

Učitelia od Iniciatívy za občianske vzdelávanie uvítajú tematické zjednotenie predmetov ako podporu medzipredmetovej spolupráce, vnesenie jednotnej vízie do občianskeho vzdelávania a predstavenie občianskych tém, ktoré sú ľahko uchopiteľné každým učiteľom, bez ohľadu na jeho špecializáciu či profesionálne pozadie. Z širšieho metodologického hľadiska vnímajú potrebu spoločnej databázy materiálov a zdrojov k výučbe občianskych tém. Rolu Iniciatívy za občianske vzdelávanie vnímajú i v posilnení ľudského kapitálu: zabezpečením odborníkov a profesionálov, ktorých by školy mohli pozvať na hodiny, zvyšovaním kvalifikácie existujúcich učiteľov a posilnením úlohy žiackych školských rád v občianskom vzdelávaní. V neposlednom

rade učiteľom chýba inšpirácia, vzájomná motivácia a podpora, a komunitná atmosféra v rámci učiteľských kolektívov. Podpora širokej verejnosti a ocenenie občianskeho vzdelávania spoločnosťou je takisto dôležitým krokom k priaznivejším podmienkam na výučbu.

Dôležitosť občianskeho vzdelávania podľa učiteľov nespočíva len v jeho využití v každodennom praktickom živote, ale aj v jeho prínose do aktuálnych regionálnych i globálnych výziev. Učiteľ, slovami jedného z účastníkov diskusie, by sa mal prostredníctvom vzdelania usilovať o demokraciu. Nejde však len o jej teoretický rámec a znalosť praktických aspektov života v demokratickej spoločnosti, ale aj o vštepenie tej správnej optiky, hodnôt a schopnosti kriticky hodnotiť svet okolo nás, ktoré žiakom, a často i samotným učiteľom, chýbajú.

VEDENIE ŠKÔL

Rola občianskeho vzdelávania spočíva vo výchove dobrých ľudí

Formálne občianske vzdelávanie v súčasnej praxi propaguje príliš zúžený pohľad na dôležitosť tém. Smeruje primárne k uplatneniu sa na dnešnom trhu práce: ten však o niekoľko rokov môže vyzeráť celkom inak, a preto by malo miesto neho budovať správne vnímanie priorit. Toto podľa zástupcov vedení škôl nie je ľahká úloha. Podobne ako učelia, riaditelia vnímajú častý nedostatok kompetencií u samotných pedagógov, z ktorých väčšina pri koncoročných pohovoroch referuje k vlastnej absencii kritického myslenia – zručnosť, ktorú školy vyžadujú od svojich žiakov. Rola občianskeho vzdelávania v dobe neistoty a nestability spočíva vo vychovaní dobrých ľudí.

Z rozhovoru s vedeniami škôl vyplýva, že učiteľské kolektívy trpia nedostatkom súdržnosti v ľudskom aj profesionálnom zmysle: vzájomne sa nepodporujú a nezaujímajú sa o medzipredmetové prepájania. Posunu občianskeho vzdelávania na lepšiu úroveň bráni nedostatočná flexibilita a schopnosť učiteľov predstaviť si systémovú zmenu ako na štátnej, tak na individuálnej úrovni. Podobne ako predchádzajúca skupina, vedenia škôl vítajú zapojenie externých odborníkov do výučby na školách. Riaditelia uvádzajú, že pedagogickým kolektívom chýba nadhľad nad vzdelaním, odpútanie sa od svojej špecializácie a prejavenie záujmu o vzdelávanie ako holistický proces. Problematickým je často i samotné postavenie riaditeľov, ktorí necítia podporu zo strany zriaďovateľov ani zamestnancov: ich profesionálne vzťahy sa tak stávajú náročnými v oboch smeroch pôsobenia, nahor i nadol. S ohľadom na žiaka považuje vedenie za nezlučiteľné podchytiť osobnosť žiaka a zároveň odučiť štátom striktne dané témy. Nakoniec, je náročné vysvetliť žiakom dôležitosť akéhokoľvek vzdelania vo svetle nedávnych plagiátorských káuz z NR SR.

Iniciatíva za občianske vzdelávanie by mohla vedeniam škôl pomôcť s motiváciou učiteľov a ponukami na rozvoj všetkých zamestnancov škôl, sprostredkovaním užšej spolupráce so zriaďovateľmi, zdieľaním užitočných informácií ohľadom občianskeho vzdelávania a metodickou pomocou, napríklad v súvislosti s cyklickým vyučovaním. Dôležitou je rola Iniciatívy v integrácii občianskeho vzdelávania do prírodovedných predmetov, ktoré sa v rámci medzipredmetovej spolupráce zväčša ťažko realizujú.

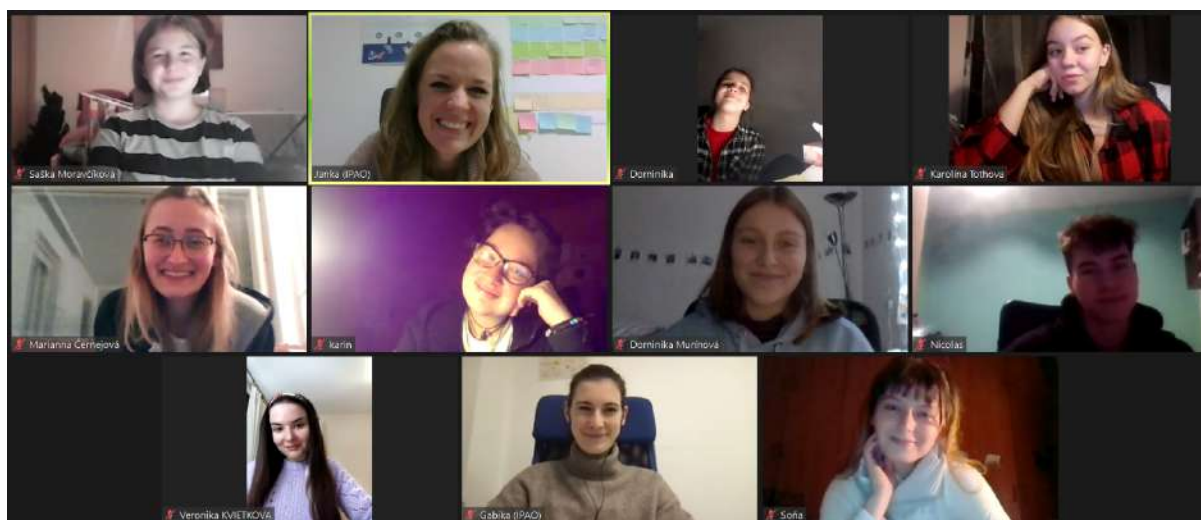
ŽIACI ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKÔL

Potrebujeme rozumieť konceptom vo filozofii, nie rokom!

Občianske vzdelávanie by malo byť prípravou na skutočný život. Mnohí však len s ťažkosťami dokážu vnímať dôležitosť učiva občianskej náuky a prepojenosť preberaných tém s každodennou realitou. Z rozhovorov so žiakmi vyplýva, že väčšina pociťuje dôležitosť občianskeho vzdelávania, no samotný predmet sa zdá byť nevhodne nastavený. Ako príklad uvádzajú tematický celok filozofie, oblasti, ktorej chcú rozumieť no spôsob výučby ich záujem nepodnecuje. Učiteľ a jeho prístup je pre žiakov základom: ten, ktorého výučba je oklieštená osnovami a učí podľa učebnice, často nevie v žiakoch vzbudiť motiváciu. Naopak, taký, ktorý otvára diskusiu, zapája žiakov a vedie ich k formulovaniu a vyjadreniu vlastného názoru, má

úspech. Samotní žiaci mnohokrát pomenovali potrebu byť vypočutí a zapojení do diania vo svojom okolí. Aktívna a názorová participácia na vyučovaní si však vyžaduje bezpečné prostredie, v ktorom sa žiaci cítia komfortne a učia sa slušne konfrontovať jeden druhého.

Žiaci spomínajú tlak a požiadavku orientovať sa v politike, no zároveň pociťujú absenciu lídra v učiteľovi, teda osoby, ktorá by ich previedla cez spoločenské témy a vysvetlila potrebný vedomostný základ. Podobne ako predchádzajúce skupiny, žiaci by ocenili prepojenie občianskej náuky s názormi od profesionálov. Externých odborníkov vnímajú ako stretnutie s realitou, ktorú v škole často nenachádzajú. Súčasná kurikulá by mali byť rozšírené o témy rodovej rovnosti, násillia, finančnej gramotnosti a sexuálnu výchovu. Na hodinách chýbajú diskusie o globálnych zmenách a problémoch, mentálnom zdraví či výbere zamestnania. Podľa svojich slov žiaci potrebujú najmä diskusiu a inovatívnosť v učení. Jeden z nich uvádza príklad učiteľky, ktorá filozofiu preberala konceptuálne a vnášala do hodín etický aspekt: zaujímala sa o názory žiakov, ich morálku a zdôrazňovala dôležitosť konfrontácie. Jednou z úloh je tiež silnejšie naviazanie činnosti žiackych rád na občianske vzdelávanie.

KOORDINÁTORI PRÁCE S MLÁDEŽOU

Občianske vzdelávanie má mať za cieľ spraviť z mladých ľudí nositeľov zmeny

Koordinátori práce s mládežou považujú neformálne vzdelávanie za mimoriadne prínosné v rozvíjaní občianskych kompetencií. Formám tohto vzdelávania však chýba podpora na niekoľkých úrovniach: z radov učiteľov, vedení škôl, subjektov verejnej správy i verejnosti. Ako problémovú vnímajú inklúziu mládeže zo sociálne znevýhodneného prostredia, rurálnych častí Slovenska a stredných odborných škôl. Na efektívne poskytnutie neformálneho vzdelávania mládeži koordinátorom takisto chýbajú komunitné či kancelárske priestory, kde by sa mohli mladí ľudia stretávať a spolupracovať. Občianske vzdelávanie by podľa nich malo lepšie reflektovať na aktuálne dianie a ponuky naň by mali byť šírené prostredníctvom médií,

sociálnych sietí a dobrých vzorov (role models), ktoré sú pri komunikácii s cieľovou generáciou efektnejšie.

Dobрым spôsobom začlenenia neformálneho občianskeho vzdelávania do života mladých je zapojenie do mládežníckych parlamentov na mestských a okresných úrovniach, a individuálne v rámci žiackych školských rád. Koordinátori práce s mládežou však upozorňujú na fakt, že takýto mládežnícky sektor potrebuje financie a efektívnu komunikáciu so zástupcami verejnej správy. Ďalšími spomedzi nositeľov občianskeho vzdelávania by mohli byť organizácie ako skauti, ktorí sa venujú mládeži a podporujú diskusiu o aktuálnych témach.

Rolu Iniciatívy za občianske vzdelávanie koordinátori vidia v organizácii workshopov mimo školy, napríklad na pôde parlamentu, a v snahe zvýšiť verejné ocenenie občianskeho vzdelávania, ktoré je dnes vnímané ako prežitok, nepotrebná oblasť znalosti vo vzťahu k trhu práce. Zvýšené vnímanie dôležitosti občianskeho vzdelávania v spoločnosti by mohlo byť docielené napríklad použitím nástrojov informovanosti a zabezpečením viditeľnosti občianskovzdelávacích ponúk na kanáloch, prostredníctvom ktorých mládež komunikuje, zapojením organizácií ako Dobrovoľný hasičský zbor alebo cíelením skupín, ktoré sa združujú na street-workoutových ihriskách. Veľkým prínosom Iniciatívy za občianske vzdelávanie by mohol byť zber a výmena skúseností z iných regiónov, tlmočenie inšpirácie z nemeckej a holandskej vzdelávacej politiky a poskytnutie príkladov dobrej praxe. V neposlednom rade by Iniciatíva za občianske vzdelávanie mohla prispieť udeľovaním vzdelávacích poukazov či štipendií znevýhodneným študentom. Mala by sa takisto projektovo zapojiť do podpory žiackej žurnalistiky a šíriť osvetu o dôležitosti psychohygieny a sebareflexie.

SAMOSPRÁVY A ŠTÁTNE INŠTITÚCIE

Občianska náuka je o našom osobnom postoji

Kvalitné občianske vzdelávanie je dôležité poskytovať už na základnej škole, a to najmä z hľadiska včasnej prípravy žiakov na aktuálne spoločenské výzvy a prevencie extrémizmu. Osobnosť riaditeľa je podľa zástupcov samospráv a štátnych inštitúcií kľúčová v rámci motivácie ako učiteľov, tak i žiakov. Podobne dôležití sú motivovaní mladí ľudia a rodinné prostredie. Problematickým v tomto ohľade je časté podceňovanie mladých ľudí školami či rodinami na jednej strane, a ich náročné aktivizovanie a demotivácia na strane druhej. Práve mladí lídri sú však pre spoločnosť a občianske vzdelávanie ako také kľúčoví.

Samosprávy a štátne inštitúcie identifikujú komunikačné zlyhania ako hlavný problém na ceste k lepšiemu občianskemu vzdelávaniu, k riešeniu ktorého môže prispieť správne manažérske nastavenie vedenia škôl. Časť pedagógov podľa nich navyše občiansku náuku nevyučuje na základe vzťahu k predmetu, ale úväzku: takýto učiteľ nemá vysokú šancu motivovať žiakov. K zmene vnímania dôležitosti občianskeho vzdelania nevyhnutne musí dôjsť na základe politickej aj spoločenskej 'objednávky' na štátnej úrovni.

Z rozhovoru vyplýva, že zástupcovia samospráv a štátnych inštitúcií vidia potenciál v zvyšovaní kvalifikácie učiteľov občianskej náuky a trénovaní motivovaných mladých ľudí ako osobnostne silných lídrov – teda v potenciálnej doméne Iniciatívy za občianske vzdelávanie. Iniciatíva by sa takisto mala zamerať na rodičov ako neoddeliteľných členov komunity, ktorí takisto priamo ovplyvňujú mieru participatívnosti na školách. Ako rodičia, tak i pedagógovia, by mali byť vedení k prejavovaniu dôvery voči schopnostiam mladých a aj aktívnemu prejavu záujmu o ich názory. V neposlednom rade, potrebujeme ukázať, že voľby nie sú ten jediný čas na aktívne občianstvo. Žiaci by mali byť vedení ku kritickému mysleniu, aby sa tak predišlo hrozbe bezmyšlienkovitého konzumu informácií z médií.

MIMOVLÁDNE NEZISKOVÉ ORGANIZÁCIE A UNIVERZITY

Rôzne cieľové skupiny vyžadujú rôznu komunikáciu

Výsledkom občianskeho vzdelávania je občan: zodpovedný, zaujímavý, zúčastňujúci sa volieb. Bez občianskeho vzdelania občania nevedia efektívne narábať s danosťami a možnosťami, ktoré vo svojej pozícii majú. Danú dôležitosť však nie je možné vysvetliť každému rovnakým spôsobom, rôzne skupiny reagujú na rôzne informačné stimuly. Občianske vzdelávanie funguje, keď škola získa zaniateného a motivovaného učiteľa a keď sú snahy v tejto oblasti pravidelné a systematické.

V súčasnej praxi však veľa vecí robíme zastaralým spôsobom, a učiteľom, ktorí sa venujú občianskemu vzdelávaniu, na školách chýba dôvera a sloboda. Podľa akademikov a zástupcov z mimovládnych organizácií na školách neučíme občiansku výchovu, ale náuku: chýba aspekt formovania. Obsah občianskeho vzdelávania potrebuje zmysluplnú reformu a

viac financií na implementáciu aktivít. Zástupcovia z univerzít a neziskových organizácií podobne ako predchádzajúce skupiny vnímajú zapojenie expertov, ľudí z praxe a akademikov do občianskeho vzdelávania ako prínosné, no zdôrazňujú dôležitosť reflexie pri vnášaní skúsenostného vzdelávania do škôl. Je rovnako dôležité, aby mimovládne organizácie boli vnímané ako plnohodnotní aktéri v oblasti občianskeho vzdelávania, z ktorých si školy môžu vyberať na spoluprácu.

Iniciatíva za občianske vzdelávanie by mohla pomôcť vytvoriť rovnováhu medzi formulovaním jednotnej a zrozumiteľnej vízie občianskeho vzdelávania ako pojiťka medzi občanmi na jednej strane, a prispôbením komunikácie podľa potrieb jednotlivých cieľových skupín na strane druhej. Mala by merať a analyzovať mieru úspechu univerzít a mimovládnych organizácií v poskytovaní občianskeho vzdelávania a intenzívnejšie komunikovať s akademickou pôdou: prizvať ľudí z výskumu, ktorí vedia pomôcť s metodológiou a ukázať pedagogickej fakulte, ako môže benefitovať ona sama. V neposlednom rade by Iniciatíva za občianske vzdelávanie mohla uvažovať nad založením webovej stránky na prezentáciu dobrých správ z oblasti občianskych tém.

MEDZINÁRODNÁ KOMUNITA

It's like water, we all need it no matter what jobs we get as adults

Občianske vzdelávanie by malo žiakom podávať i perspektívy odlišné od tých európskych či amerických a podporovať učenie sa od tých, s ktorými zdanlivo nemáme veľa spoločného. Jeho základom by podľa ľudí z medzinárodnej komunity mala byť jasná a efektívna komunikácia a prepojenie so životom na individuálnej i spoločenskej úrovni. Na tej individuálnej je dôležité prepojiť občianske vzdelávanie so schopnosťou porozumieť druhým a učiť súcitu, na tej spoločenskej zasa s aktuálnymi spoločenskými témami v kontexte. Rovnako

dôležitou je spolupráca na medzinárodnej úrovni. Cieľom občianskeho vzdelávania by malo byť nadobudnutie schopnosti porozumieť ako do seba veci zapadajú a budovať mier.

Ľudia však vo všeobecnosti často vnímajú ciele občianskeho vzdelávania celkom inak: ako patriotické vzdelávanie či indoktrináciu. Jedným zo spôsobov ako vysvetliť ciele a dôležitosť druhým je začať ich vlastnými problémami a rolou občianskeho vzdelávania v ich riešení. Problematickou je aj absencia dosahu občianskeho vzdelávania na život ľudí: sústredenie občianskeho vzdelávania na politické či ekonomické mechanizmy miesto občianskej participácie v nich. V občianskom vzdelávaní tiež chýba výmena nápadov v rámci diskusie, ktorá podľa ľudí z medzinárodnej komunity tvorí základ procesu učenia.

Podobne ako vyplynulo z rozhovoru so zástupcami univerzít a mimovládnych neziskových organizácií, ľudia z medzinárodnej komunity považujú za dôležité prispôbovať občianske vzdelávanie rozličným cieľovým skupinám, so špeciálnou pozornosťou na znevýhodnené skupiny, pri ktorých môže byť práve neformálne občianske vzdelávanie efektívnou cestou. Iniciatíva za občianske vzdelávanie by mohla zasiahnuť sprostredkovaním informácií o príkladoch dobrej praxe a tipmi zo zahraničia, napríklad prostredníctvom pravidelného newslettera alebo magazínu o občianskom vzdelávaní. Projektovo by sa mohla pokúsiť o založenie medzinárodnej spolupráce medzi učiteľmi, tzv. teacher-to-teacher, ktorá by viedla k zvýšenej motivácii a vzájomnej podpore.

VEREJNOSŤ

Uvedomelé deti sú tie, na ktorých môžeme ako spoločnosť stavať

Zástupcovia z radov širokej verejnosti považujú za dôležité, aby občianske vzdelávanie učilo ako logickému a kritickému mysleniu, tak schopnosti analyzovať informácie. Súčasná prax detí podľa niektorých participantov vedie k pasívnemu vnímaniu učiva miesto reflexie, ktorá je základom uvedomelého a aktívneho občianstva. Slepé prijímanie informácií ako faktov bez poznania alternatív a protipólov, špeciálne v otázkach názorového charakteru, verejnosť vníma ako dlhodobú hrozbu pre demokratickú spoločnosť. Jedným z ďalších problémov je prepojenie učiva s realitou a jeho kontextualizácia, pričom niektorí z participantov považujú za dôležitejšie

metódy než obsah a zdôrazňujú potrebu otvoriť na hodinách kontroverzné a aktuálne témy s tou správnou rovnováhou medzi rozumom a emóciami. Podobne ako predchádzajúce skupiny, aj účastníci zo širokej verejnosti považujú za dôležité zapojiť do občianskeho vzdelávania expertov pôsobiacich mimo školského prostredia.

V občianskom vzdelávaní je podľa verejnosti dôležité stavať na uvedomelých deťoch, ktoré prístup získaný v rodinnom prostredí vnášajú do tried medzi spolužiakov. Podobne dôležité je zamerať sa v komunikácii na rodičov, na ktorých je často lepší dosah a plnia funkciu vzorov pre deti a mládež. Ako deťom, tak aj rodičom je potrebné vysvetliť dôležitosť občianskeho vzdelávania pre život a budúcnosť každého z nás. Toto by malo prebehnúť s tesnejším nadviazaním na praktickú stránku vecí: na objasnenie dôvodov, prečo je tá-ktorá téma zastúpená v občianskovzdelávacom kurikule, by sa mali na hodiny prizvať odborníci z fachu.

Iniciatíva za občianske vzdelávanie by mala pracovať na metodológii sústredenej na prispôsobenie občianskej náuky schopnostiam žiakov v jednotlivých ročníkoch, učenie pomocou príkladov a tzv. zážitkové učenie. V úlohe sprostredkovateľa by sa mohla projektovo zapojiť do rozšírenia občianskej náuky do komunít v okolí škôl, nadviazať spoluprácu s Ministerstvom kultúry a audiovizuálnym fondom pri tvorbe krátkych náučných videí určených do škôl, a podporiť alebo vytvoriť tzv. job-shadowingové projekty pre mládež ako pomoc pri informovanom výbere zamestnania.

ZHODY A ROZDIELY V HODNOTENÍ STAVU

Osem skupín z predchádzajúcej časti reportu sa pri hodnotení stavu občianskeho vzdelávania na Slovensku čiastočne zhoduje v identifikácii nedostatkov súčasnej praxe, z ktorých sa dá určiť niekoľko perspektívnych oblastí na zlepšenie a možné pôsobenie Iniciatívy za občianske vzdelávanie. Aktéri občianskeho vzdelávania s priamym prepojením na školy, teda učители, vedenie škôl, študenti, a zástupcovia zo štátnych inštitúcií a mimovládnych organizácií spoločne vnímajú potrebu zvýšenej **metodickej pomoci** vo forme plánov na hodinu, pracovných listov, metodických príručiek či prístupu do digitálnych knižníc. K potrebnej metodической pomoci podľa väčšiny účastníkov patrí aj **možnosť výmeny skúseností**

facilitovaná Iniciatívou za občianske vzdelávanie, v podobe zdieľania príkladov dobrej praxe či tvorby celoslovenskej databázy „toho, čo funguje“. Z menovaných skupín učitelia i študenti prejavujú špeciálny záujem o priame **poradenstvo v špecifických témach** z portfólia Inštitútu pre aktívne občianstvo. Potreba profesionálneho poradenstva či **zapojenie expertov zo špecifických oblastí** do občianskeho vzdelávania na školách sa odzrkadľuje v jednom z najčastejšie menovaných nedostatkov, ktorým je slabý praktický presah občianskeho vzdelávania a jeho odpojenie od skutočnosti. Množstvo participantov má za to, že zapojenie organizácii či individuálnych profesionálov z oblastí, ako parlament alebo univerzity, má potenciál ukázať študentom rôzne spôsoby, akými sa teoretické poznatky prepájajú so skutočným životom.

V rozhovoroch s jednotlivými skupinami často odzneli odporúčania ohľadom prístupu v občianskom vzdelávaní a príslušnej komunikačnej stratégie. Dôležitá je podľa predstaviteľov štátnych inštitúcií aj širokej verejnosti rodina a rodinné prostredie, a preto je v komunikovaní dôležitosti občianskeho vzdelávania nevyhnutné **zamerať sa na rodičov** a pracovať s nimi rovnako ako so žiakmi či študentmi. Znamená to cieľiť na danú skupinu komunikačné materiály a aktívne podporovať diskusiu o jej úlohe v úspešnom občianskom vzdelávaní žiakov a študentov. Podobným, i keď širokosiahlejším odporúčaním, je **prispôbiť formu občianskeho vzdelávania rôznym skupinám** podľa ich socio-ekonomickej situácie i geografie v rámci Slovenska. Uvedomelí študenti potrebujú na zvýšenie záujmu o občianske vzdelávanie iné podnety a stimuly ako ľudia zo znevýhodneného prostredia či oblasti známej občianskou neaktivitou. Tieto charakteristiky by nemali byť pri tvorbe metodológie v rámci Iniciatívy za občianske vzdelávanie zanedbané.

Rola Iniciatívy za občianske vzdelávanie by ďalej mohla byť vo vyplnení slabých vzťahov medzi aktérmi občianskeho vzdelávania: navzájom i s inými relevantnými inštitúciami. Najmä mimovládne organizácie, pedagogickí zamestnanci a zástupcovia zo štátnych inštitúcií by ocenili **tvorbu partnerstiev so školami a príbuznými organizáciami v zahraničí**. S tým súvisí aj ich dopyt po možnosti zúčastniť sa vzdelávacích konferencií, seminárov či študijných ciest zameraných na podporu občianskeho vzdelávania a **zvýšenú kvalifikáciu učiteľov**. Participantí z každej z oslovených skupín navyše identifikujú dve základné úlohy na ceste za lepším občianskym vzdelávaním: **pevnejšie vzťahy medzi vzdelávacím sektorom a verejnosťou a systémové zmeny**. Obe dobre ilustrujú vnímané nedocenenie občianskeho vzdelávania ako širokou verejnosťou, tak v rámci formálneho vzdelávacieho systému a vzdelávacích politík. Bez lepšej reputácie občianskeho vzdelávania v spoločnosti a väčšom dôraze na jeho podporu v rámci slovenského vzdelávacieho systému nebude zlepšenie súčasného stavu podľa väčšiny participantov možné.

V hodnotení stavu sa medzi participantmi objavilo i niekoľko rozdielnych názorov na budúcnosť občianskeho vzdelávania. Všeobecne išlo o rozdielne pohľady na obsahovú, formálnu a komunikačnú stránku vecí. V rámci obsahu občianskeho vzdelávania dominovala kontroverzná otázka o finančnej gramotnosti a jej mieste v občiansko-vzdelávacích kurikulumoch.

Kým väčšina skupín považuje vzdelanie v rámci finančnej gramotnosti za dôležitú súčasť občianskeho vzdelávania na školách, niekoľko participantov z mimovládnych organizácií a univerzít tvrdí, že finančná gramotnosť nepatrí medzi občianske kompetencie, a mala by byť z občianskeho vzdelávania vynechaná, aby sa tak odľahčil nápor učiva a uvoľnilo miesto na dôležitejšie témy. Po formálnej stránke sa objavujú nezhody v rámci budúceho smerovania: niektorí majú za to, že potrebujeme nové projekty a inovatívne nápady, iní, že už existujúce občiansko-vzdelávacie iniciatívy by sa mali spojiť a prezentovať ucelenú víziu, a zabrániť tak ďalšej fragmentácii a oslabeniu snáh v tejto oblasti. Neposledne, dôležitý rozdiel sa objavuje v predstave o komunikácii: niekoľko učiteľov je názoru, že ľudí o dôležitosti občianskeho vzdelávania netreba presviedčať, mali by ju objaviť sami. Iné skupiny veria, že upravenie komunikácie na špeciálne potreby tých-ktorých skupín umožní efektívnejšie komunikovať prínos občianskeho vzdelávania do života na individuálnej aj spoločenskej úrovni.

AKO ĎALEJ?

Na základe predchádzajúcich častí reportu delíme naše odporúčania do troch širokých konceptuálnych celkov: vzdelávací obsah, systémová a spoločenská popularizácia občianskeho vzdelávania, prispôsobená komunikačná stratégia. Samotné odporúčania nie sú limitované na jeden celok a zväčša v istej miere presahujú do všetkých.

1. **Podpora sieťovania, spolupráce a komunikácie** medzi všetkými aktérmi občianskeho vzdelávania vrátane rodičov s cieľom vymeniť si skúsenosti a príklady dobrej praxe, zdieľať medzi sebou materiály a metodiku a budovať integrovanú komunitu na báze vzájomnej podpory.
2. **Zapojenie externých profesionálov**, odborníkov a ľudí z terénu do procesu občianskeho vzdelávania s cieľom prepojiť teoretickú výučbu so životom a spoločenským dianím.
3. **Podpora participácie rodičov a žiakov** so špeciálnym dôrazom na tých, ktorí pochádzajú z rurálneho alebo znevýhodneného prostredia.
4. Trvalá **popularizácia občianskeho vzdelávania** na systémovej i spoločenskej úrovni s cieľom komunikovať dôležitosť občianskeho vzdelávania a budovania občianskych zručností, propagovať občiansku angažovanosť a lepšie spoločensky oceniť občiansku výchovu ako takú, ako aj učiteľov spoločenskovedných predmetov.
5. **Podpora profesionálneho rozvoja** a budovanie zručností, kompetencií a odvahy učiteľov spoločenskovedných predmetov a vedenia škôl s dôrazom na podporu medzinárodných príležitostí na kvalifikáciu a výmenu skúseností.

6. **Podpora práce s aktuálnymi spoločenskými témami a kontroverziou** a vnesenie politických otázok do škôl v zmysle analýzy diania, nie politickej agitácie. Rozvoj demokratickej a otvorenej klímy na školách povzbudením diskusie a aktívneho počúvania medzi žiakmi.
7. **Inovácia vízie občianskeho vzdelávania** na celospoločenskej úrovni a zjednotenie predstáv aktérov občianskeho vzdelávania za účelom silnejšej pozície a šance na zmenu.

V našom výskume sme identifikovali niekoľko odporúčaní adresovateľných **rezortu školstva**:

- a. zvýšenie hodinovej dotácie občianskej náuky,
- b. inovácia spôsobu hodnotenia občianskej náuky ako kombinácie formatívneho a sumatívneho prístupu s dôrazom na vyššie kognitívne schopnosti a systematické poskytovanie spätnej väzby,
- c. aktualizácia didaktického prístupu zo súčasného transferu vedomostí na budovanie zručností, kompetencií, postojov a hodnôt,
- d. aktualizácia učebných metód s cieľom zefektívniť učenie smerom k zážitkovosti, prvkom neformálneho vyučovania a skúsenostného učenia,
- e. aktualizácia prípravy učiteľov na vysokých školách tak, aby dokázali aplikovať nové metódy, požiadavky a ciele občianskeho vzdelávania v praxi.

